

SİNERGETİKA DÜNYANIN MÜASİR ELMİ MƏNZƏRƏSİNDƏ

Solmaz Sadıqova

Bibliografiyaşünaslıq kafedrasının dosenti,

tarix üzrə fəlsəfə doktoru

solmaz_bdu@mail.ru

Xülasə: *Sinergetika özünütəşkilatın ümumi qanunauyğunluqlarını, bütövlükdə strukturun formalaşmasında hissələrin əlaqələndirilmiş qarşılıqlı əlaqəsini öyrənən nisbətən gənc fənlərarası elmi istiqamətdir. Elmin inkişafının hazırkı mərhələsi dünyanın ümumi elmi mənzərəsinin formalaşması üçün əsas olan universal inteqrasiya ilə xarakterizə olunur. Onun yaradılması üçün zəruri şərt reallığın hər bir fragmenti haqqında integral biliklər sistemidir. Bu problem çox aktualdır, çünki demək olar ki, bütün sosial və humanitar elmlərdə eyni tədqiqat obyektinə bağlı çoxlu ziddiyyətli fikirlərə səbəb olan fikir plüralizmi mövcuddur.*

Sinergetika üçün vacib olan təşkilatın məkan-zaman strukturunun, onun yaranması və inkişafı şərtlərinin müəyyən edilməsidir. Ənənəvi elmi bilik sahələrindən fərqli olaraq, sinergetika istənilən xarakterli sistemlərin təkamülünün ümumi qanunauyğunluqları ilə maraqlanır. Sistemlərin xüsusiyyətlərindən mücərrədləşərək sinergetika onların təkamülünü ümumiləşdirilmiş dildə təsvir etmək bacarığı əldə edir.

Açar sözlər: *Sinergetika, elmi bilik sahələri, özünütəşkilat nəzəriyyəsi, müasir cəmiyyət, sosial təcrübə.*

Giriş. Bibliografiyaşünas alim, professor Zöhrab Əliyev yazır: “Müasir şəraitdə bibliografiya və bibliografiyaşünaslığın bir sıra bilik və təcrübə fəaliyyət sahələrilə, xüsusilə, kitabxana işi və kitabxanaşünaslıqla, elmi-informasiya fəaliyyəti və informatika ilə, kitabçılıq işi və kitabşünaslıqla qarşılıqlı əlaqəsi məsələsi bibliografiyaşünaslıqda mühüm əhəmiyyət kəsb edir (1;2).

Sinergetika da öz dünyagörüşü perspektivləri ilə elmi biliklərin müxtəlif sahələrindən çoxlu sayda alimləri cəlb edən yeni, sürətlə inkişaf edən bir sahədir. Bu cazibə mövzunun özünün genişliyi ilə yaranır. Sinergetika, onun fənlərarası təbiəti, məzmunu və s. ilə əlaqədardır (5, s.180-194).

“Sinergetika” termini yunanca “synergea” (synergeia) – birgə fəaliyyət, əməkdaşlıq sözüdür. Bu yeni elmi istiqamətin adını 1969-cu ildə nəzəri fizik, Ştutqart Universitetinin professoru Hermann Haken vermişdir (4).

Nəzəriyyənin hazırkı vəziyyəti, xüsusən sinergetik paradigmanın inkişafı cəmiyyəti qeyri-xətti qanunlara uyğun olaraq inkişaf edən mürəkkəb, açıq sistem kimi nəzərdən keçirməyə imkan verir.

Əslində, özünütəşkilətmə nəzəriyyəsi müasir cəmiyyəti və onun bütün sistemlərini öyrənmək üçün prinsipial olaraq yeni metodoloji əsasdır. Onun fikrincə, istənilən cəmiyyət alternativ inkişaf yollarına və onları seçmək imkanına malikdir.

Cəmiyyətin indiki vəziyyəti təkcə onun keçmiş, tarixi ilə müəyyən edilmir, həm də gələcəkdən xəbər verir, formalaşır. Sinergetika cəmiyyətin mürəkkəb inkişaf edən sistemlərini sadəcə qurmaq üçün yeni prinsiplər açır, onların qarşılıqlı əlaqəsinin, qarşılıqlı təsirinin və qarşılıqlı təsirinin xarakterini anlamağa kömək edir. Sosial təcrübə, intensiv müasir cəmiyyətin inkişafı, onun bütün sistemləri, yenilərinin müntəzəm olaraq meydana çıxması obyektiv olaraq daha hərtərəfli öyrənilməsinə tələb edir.

Məsələnin qoyuluşu. Bu gün sinergetika sürətlə humanitar elmlərə inteqrasiya edir. Müasir elmdə sinergetikanın rolu getdikcə artır. Sinergetika əvvəlki bir çox elmi kökündən dəyişdirir. Sinergetikanın yaranmasından xeyli vaxt keçib. Görünür bu fənlərarası yanaşma yetkinləşir.

Böyük alimlərin və bu konsepsiyanın yaradıcılarının ciddi işlərinə baxmayaraq, əvvəlcə yalnız proqnozlaşdırıla bilən şey bu gün bir həqiqətə çevrildi. Bu, sadəcə bir yanaşma deyil, həm də klassik olmayan post-klassik elmin bir növ fəlsəfəsidir.

Qeyd etmək olar ki, sinergetika bir çox anlayışlar təqdim etmişdir, əvvəllər onun xüsusi məzmununu əks etdirmək üçün istifadə edərək əldə etdikləri kimi heç bir əhəmiyyəti yox idi. Məsələn, özünü təşkil etmə, özünü inkişaf etdirmə, dalğalanma, cəlbədicilik və s. Sinergetikanın digər mühüm xüsusiyyəti onun açıqlığı, birbaşa iştirakçı kimi dialoqa hazır olmasıdır. Eyni zamanda öz vəzifəsini dialoq iştirakçıları arasında qarşılıqlı anlaşmanın təmin edilməsində vasitəçi rolunu oynayır. Öz inkişaf tendensiyalarına necə töhfə verməyi, sistemləri bu inkişaf yollarına necə gətirməyi başa düşmək lazımdır. Ona görə də təbiət və bəşəriyyətin birgə həyatının qanunlarını başa düşmək vacibdir.

Problemin təhlili. Sinergetika ilk növbədə fəlsəfəyə əsaslanır, ona görə də dialektika ilə sıx əlaqədə olur. Onun çərçivəsində bibliografiya mücərrəddən konkretə yüksəlmə üsulu ilə nəzəri cəhətdən bərpa olunur. Bu üsul bibliografiyanın bir sistem kimi yaranması üçün ilkin başlanğıc nöqtəsinin tapılmasını və təhlilini təmin edir. Dialektika ilə sinergetika da sistemli yanaşma ilə birləşir ki, onun da özü dialektikaya əsaslanır. Öz növbəsində sistemlərin ümumi nəzəriyyəsi kimi sistem yanaşması sinergetikanın mənbələrindən biri kimi tanınır.

Bibliografiyanın da xüsusi qanunauyğunluqları vardır. Bu və ya digər bibliografik proseslər və ya strukturlar çərçivəsində hərəkət edən xüsusi qanunauyğunluqlar haqqında məsələ diqqət mərkəzindədir. Belə ki, bibliografik informasiyanın funksional strukturu ilə bağlı bəzi qanunauyğunluqlar mövcuddur.

1. Bibliografik informasiyanın axtarış funksiyası yalnız axtarış məqsədi güdən, özündə kommunikativ və qiymətləndirmə komponentləri özündə əks etdirməyən xüsusi vasitələrlə həyata keçirə bilər. Son mərhələdə bibliografik informasiyanın axtarış funksiyası bir qayda olaraq konkret sənəd fondu əsasında və ya şəbəkə sənədlərinin kütləsi əsasında həyata keçirilir.

2. Bibliografik informasiyanın kommunikativ funksiyasının həyata keçirilməsinin real vasitələri hər zaman axtarış məqsədilə istifadə edilə bilər. Bib-

liografik informasiyanın kommunikativ funksiyası hər hansı fondla əlaqəni məcburi hesab etmir.

3. Biblioqrafik informasiyanın qiymətləndirmə funksiyasının reallaşdırılması vasitələri axtarış və kommunikativ funksional imkanları mütləq özündə cəmləşdirir (3).

Nəticə. Nəticə olaraq qeyd etmək lazımdır ki, sinergetika, ixtiyari xarakterli mürəkkəb sistemlərin inkişafı və özünü təşkili prosesləri haqqında elmdir və onun universal, fənlərarası yanaşmalarını inkişaf etdirir. Biblioqrafiyanın sinergetika nöqteyi-nəzərindən öyrənilməsinin qanunauyğunluğu bu elmin obyektinə ilə müəyyən edilir ki, bu da müxtəlif təbiətli mürəkkəb açıq tipli sistemlər – təbii, süni, fiziki, bioloji, sosial sistemlərdir. Onların açıqlığı sistemlərin bir-biri ilə və xarici mühitlə əlaqəsindədir, bunun sayəsində onlar arasında maddə, enerji və məlumat mübadiləsi baş verir. Bu mübadilə hər bir sistemə xarici amillərin təsirini həyata keçirir ki, bu da onun daxilində baş verən dəyişikliklərlə yanaşı onun özünüinkişafının mənbəyidir. Belə sistemlərə biblioqrafiya çox mürəkkəb quruluşa malik açıq sosial sistem kimi daxildir.

Bununla yanaşı, onun sənədli kommunikasiyalar sistemində digər obyektinə – istehlakçı öz fəaliyyətinin xarakterinə görə xarici mühit və ehtiyacların yaranması və dəyişməsi şərti kimi çıxış edərək biblioqrafik informasiyaya ehtiyacın daşıyıcısıdır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyatın siyahısı:

1. Əliyev Z.H. Ümumi biblioqrafiyaşünaslıq: Dərs vəsaiti. – Bakı: Universitet nəşriyyatı, 2001. – 144 s.
2. Əliyev Z.H. Kitabxanaçılıq fakültəsində biblioqrafiya fənlərinin tədrisi // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya. – 1997. – №1. – S.38-44.
3. Sadıqova S.A. Biblioqrafiyanın qanunları və qanunauyğunluqları // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya: elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnal. – Bakı: Mürtərcim, 2015. – №2. – (37). S.27-31
4. Хакен, Г. Синергетика / Г.Хакен. – М., 1980. – 406 с.
5. Коршунов О.П., Лиховид Т.Ф., Новоженова Т.А. Библиографоведение: Основы теории и методологии: Учебник для библиотечно-информационных факультетов вузов / О.П. Коршунов, Т.Ф. Лиховид, Т.А. Новоженова; под ред. О.П. Коршунова. – М.: «Издательство ФАИР», 2009. – 336 с. (180-194)

С.Садыгова

Синергетика в современном научном мировом сцене

Резюме: Синергетика – новая, бурно развивающаяся область, привлекающая большое количество ученых из разных областей научного знания со своими мировоззренческими взглядами. Эта привлекательность исходит из обширности самого предмета. Современное состояние теории, особенно развитие синергетической парадигмы, позволяет рассматривать общество как сложную открытую систему, развивающуюся по нелинейным законам.

По сути, теория самоорганизации изучает современное общество и все его системы, любое общество имеет альтернативные пути развития и возможность их выбора. Современное состояние общества не только определяется его прошлым и историей, но и формирует его будущее. Синергетика открывает новые принципы построения сложных эволюционирующих систем общества простым способом, помогая понять природу их взаимодействия, взаимодействия и взаимодействия. Социальный опыт, развитие интенсивного современного общества, всех его систем, закономерное появление новых требуют объективно более тщательного изучения.

Ключевые слова: синергетика, области научного знания, теория самоорганизации, современное общество, социальный опыт

S.Sadigova

Synergetics in the modern scientific world scene

Abstract: *Synergetics is a new, rapidly developing area that attracts a large number of scientists from different fields of scientific knowledge with their own worldview. This attraction comes from the vastness of the subject itself. The current state of the theory, especially the development of the synergetic paradigm, allows us to consider society as a complex open system that develops according to nonlinear laws.*

In fact, the theory of self-organization studies modern society and all its systems, any society has alternative ways of development and the possibility of choosing them. The current state of society is not only determined by its past and history, but also shapes its future. Synergetics opens up new principles for building complex evolving systems of society in a simple way, helping to understand the nature of their interaction, interaction and interaction. Social experience, the development of an intensive modern society, all its systems, the regular emergence of new ones require an objectively more thorough study.

Keywords: *synergetics, areas of scientific knowledge, self-organization theory, modern society, social experience*

Rəyçi: *p.ü.f.dok., dos. X.Ağayeva*